УДК 811.161.2'243:908:392.51
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.2

НАЗВИ ВЕСІЛЬНИХ ЧИНІВ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

NAMES OF WEDDING CHARACTERS FROM THE POINT OF VIEW OF LANGUAGE AND CULTURAL STUDIES

Галайчук О.В.,
orcid.org/0000-0001-8052-6616
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури і зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано назви центральних чинів традиційного українського весілля в аспекті лінгвокраїнознавчих студій. Констатовано, що з родинної обрядовості весілля є тим ритуальним дійством, яке найкраще збереглося в текстах пісень й обрядодіях на сучасному етапі. Проаналізовано праці фольклористів, етнографів, антропологів та мовознавців, які досліджували як саме весілля загалом, так і його різноманітні аспекти зокрема. Зазначено, що знання весільної лексики, назв чинів, атрибутики цього дійства та функцій, які вони виконують, є невід'ємним складником під час вивчення української мови як іноземної і є необхідним для повноцінного розуміння української культури, її звичаїв та традицій. Особливістю назв весільних персонажів в Україні є те, що в різних регіонах нашої країни вони досі мають різні номени. Так, центральних осіб весілля найчастіше іменують *наречений, наречена, молодий, молода.* Досить часто їх називають *князь* і *княгиня*. Залежно від етапів весільного дійства у різних частинах України наречений може називатися по-різному: *жених, козак, молодик, молодець, молодий, вірник, подружений, занятий, наречений, князь, маладий князь, король, молодий король, пан молодий, господар* тощо. Відповідні номени має наречена на різних етапах весілля. Її можуть називати *відданиця*, *нівєста на оддані*, *подружена*, *занята*, *княгиня*, *молода*, *нівєста*, *невіста*, *молода паняночка* та інше. Після шлюбу молода пара отримує назву *подружжя.* Здійснено етнолінгвістичний підхід до розгляду номенів *дружба, дружка, сват, сваха, свашка, світилка, староста, старостіна*. Зазначено, що найменування чинів весільної лексики традиційного і сучасного українського весілля в аспекті лінгвокраїнознавчих досліджень є багатим дидактичним матеріалом при вивченні української мови як іноземної.

Ключові слова: українське весілля, весільна лексика, назви весільних чинів, лінгвокраїнознавчі студії, номен, молодий, молода.

The article deals with the names of the central characters of the traditional Ukrainian wedding from the point of view of language and cultural studies. It is noted that of all known family rituals, wedding is the ritual act that is best preserved in songs and rituals at the present stage. The works of folklorists, ethnographers, anthropologists and linguists have been analyzed, which examined both the wedding in general and its various aspects in particular. It is noted that knowledge of wedding vocabulary, titles of characters, attributes and the functions they perform is an integral component in learning Ukrainian as a foreign language and is necessary for a full understanding of Ukrainian culture, its customs and traditions. The peculiarity of names of wedding characters in Ukraine is that in different regions of our country they still have different names. Yes, the central wedding persons is often referred to as the *narechena, narechenyy, moloda, molodyy*. Quite often they are called *knyaz'* and *knyahynya*. Depending on the stages of the wedding in different parts of Ukraine, groom may be called differently: *zhenykh, kozak, molodyk, molodets', molodyy, virnyk, podruzhenyy, zanyatyy, narechenyy, knyaz', maladyy knyaz', korol', molodyy korol', pan molodyy, hospodar* etc. Bride also has proper names at different stages of the wedding. She may be called a *viddanytsya, nivyesta na oddani, podruzhena, zanyata, knyahynya, moloda, nivyesta, nevista, moloda panyanochk*a, and so on. After marriage, the young couple gets the name of the couple. An ethno-linguistic approach to the consideration of the names *druzhba, druzhka, svat, svakha, svashka, svitylka, starosta, starostina.* It is noted that the name of wedding vocabulary of traditional and modern Ukrainian wedding in the aspect of language and cultural studies is a rich didactic material in the study of Ukrainian as a foreign language.

Key words: Ukrainian wedding, wedding vocabulary, names of wedding characters, language and cultural studies, nomen, groom, bride.

Постановка проблеми. Лінгвокраїнознавство – розділ мовознавства, який займається вивченням мови з позиції її культурологічної функції. Особливо важливо застосовувати його наукові здобутки під час вивчення української мови іноземцями. Адже зрозуміло, що особи, які починають вивчати чужу мову, мають студіювати її в контексті знань про країну, її звичаї, традиції, культуру загалом. Лише такий комплексний підхід сприятиме повноцінній адаптації студентів у країні, мову якої вивчають.

Одним із традиційних ритуалів, порівняно добре збереженим донині, є українське весілля. «Традиційний весільний обряд в Україні пов'язаний із комплексом народних звичаїв, етикету та моралі, соціальних та правових уявлень, традицій сім'ї, давніх вірувань. Він не тільки слугував утворенню сім'ї, а й виконував важливі консолідуючі, етико-правові функції регуляції життя. Обряд практично санкціонував довічний перехід дівчини в сім'ю чоловіка (або, навпаки, хлопця в сім'ю дівчини), передбачав психологічне забез-

печення зміни статусу пошлюблених молодих людей, символізував розлучення з домівкою і входження в чужу родину» [1, с. 433].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційне українське весілля славиться багатством обрядів і пісень, які їх супроводжують, а тому здавна привертало увагу фольклористів, етнологів, письменників та відомих у світі мандрівників. Найдавніший опис українського весілля здійснив ще в 1650 році Гійом Левассер де Боплан у своєму знаменитому «Описі України». Простеженню еволюції українського весілля, характеристиці його чинів та атрибутів, трактуванню символіки, порівнянню з традиційними весільними ритуалами інших слов'янських етносів присвячено низку праць таких відомих учених як Павло Чубинський [15], Хведір Вовк [3], Неоніла Здоровега [10], Валентина Борисенко [1; 2], Александр Гура [6] та інших.

Окремої уваги заслуговують дослідники весільної лексики. Так, Ірина Магрицька уклала «Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок» [11], весільну лексику бойківських та поліських говірок на сучасному етапі досліджує Наталія Хібеба [14], а Юлія та Наталія Руснаки проаналізували назви головних весільних персонажів у буковинському діалекті [12].

Традиційне українське весілля, залежно від хронологічних і локальних характеристик, поділялось на такі етапи: *заручини, сватання, випікання короваю, гільце, вінкоплетини, дівич-вечір, молодий їде по молоду, перейма, вінчання, покривання молодої, пропій, молодий забирає молоду до свого дому, комора* тощо. Ми не вважаємо за необхідне докладніше розглядати назви весільних етапів у цій статті, оскільки в сучасному весіллі спостерігачами або учасниками якого можуть стати особи, котрі вивчають українську мову як іноземну, більшість цих етапів або втратили актуальність і стали надбанням історії, або трансформувалися згідно з вимогами часу.

Знання весільної лексики, розуміння назв чинів та атрибутики весільного дійства та функцій, які вони виконують, є невід'ємною складовою розуміння української культури, її звичаїв і традицій.

Постановка завдання. Метою цієї статті є виокремити і розглянути номени центральних чинів (персонажів) сучасного українського весілля, у такий спосіб запропонувавши пласт весільної лексики особам, які вивчають українську мову як іноземну, в культурологічному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Центральними персонажами традиційного українського весілля (як і будь-якого іншого весілля) є особи, які вирішили одружитися. На позначення дії, яка характеризує цей процес загалом, використовують терміни *одружитися, стати подружжям, узяти шлюб, стати чоловіком і дружиною* тощо. На позначення дії щодо одруження особи чоловічої статі використовуються дієслова *одружитися*, *оженитися*. Особа жіночої статі відповідно *одружується, виходить заміж.* Осіб, які вирішили одружитися, іменують ***наречений*** та ***наречена*** або ж ***молодий*** та ***молода***. Після шлюбу їх називають *подружжям.*

Нарече́ний (*ж.* ***нарече́на***) – чоловік (жінка) щодо того, з ким має одружитися; ***нарече́ні*** – чоловік і жінка, які збираються одружитися або беруть шлюб; *молоді́* [9, с. 385–386].

Нарече́ний «жених», *нарече́на*; – р. заст. *нареченный* «жених», наречённый, бр. заст. *нарачоны*, п. [narzeczony]» (можливо, з укр.); – результат переосмислення давнього дієприкметника *наречений* «названий» від дієслова *наректи* «назвати» [8, с. 42].

Залежно від етапів весільного дійства, на різних теренах України наречений може називатися по-різному: *жених, козак, молодик, молодець, молодий, вірник, подружений, занятий, наречений, князь, маладий князь, король, молодий король, молодий пан, господар* тощо. [6, с. 108–111]. Відповідні номени має й наречена на різних етапах весілля. Наприклад, дівчину з віном називали *відданиця*, *нівєста на оддані*. Після сватання її могли йменували *подружена*, *занята*, *княгиня*, *молода*, *нівєста*, *невіста*. Після вінчання й одягання намітки молода могла отримувати назву *молодиця*, *молода паняночка*, *покривочка*, *покриточка* [6, с. 86–87].

Часто на позначення молодого й молодої використовують назви ***князь*** та ***княгиня***.

Князь –

1) голова роду, племені або союзу племен, який зазвичай стояв на чолі військової дружини, пізніше – правитель князівства, згодом – титул, дарований царем (королем); у переносному вживанні – представник багатого і знатного стану, тому іронізують: «Коли з грязі та вийде в князі, то доброго не буде». *Князь Ігор; Князь Вишневецький; Князь Борис все плуги кував та людям давав* (М. Номис);

2) у весільному обряді – наречений, молодий (звідси *підходити під князі́вський віне́ць* – вінчатися і прокляття: «Щоб ти під князівський вінець не підійшов!»). *Дружечки, панянки! Оступіться з лавки. Пропускайте дорогу Князеві молодому* (І. Нечуй-Левицький);

3) старовинна весняна хороводна молодіжна гра, у якій «князь» шукає собі пари [9, с. 293].

Княги́ня –

1) правителька князівства або дружина князя. *Княгиня Ольга;*

2) (зменшено-пестливі – ***княги́нечка, княги́нька***) у весільному обряді – наречена, молода. *Ой гляди, мати, гляди, що тобі бояре привезли: привезли скриню й перину і молодую княгиню* (пісня);

3) народний старовинний весняний хоровод із піснями [9, с. 293].

Важливу роль у весільному обряді українців відіграють друзі й подруги наречених. Залежно від функціонального навантаження, а також обов'язків, які на них покладаються, кожен із них має свою назву. Товаришів нареченого (молодого) найчастіше називають *дру́жба,* (подекуди *боярин* або *шафер*), *ста́рший дру́жба, моло́дший дру́жба, пе́рший дру́жба, дру́гий дру́жба.* Подруг нареченої відповідно іменують *дру́жка, ста́рша дру́жка, моло́дша дру́жка, пе́рша дру́жка, дру́га дру́жка.*

Дру́жба –

1) у народнопоетичній творчості – хто-небудь з подружжя – чоловік або дружина. *І ти дружба, і я дружба – оба сьмо сі дружби, ой вже ми ся додружбили вояцької служби* (Я. Головацький);

2) у весільному обряді – товариш молодого, запрошений із парубків; шафер; іноді так називають *дружка́* (*див.*), пор.: «Ой, дружбо, дружбо, тяжка твоя служба» (скаржиться весільний дружко, що мусить слухатися в усьому весільного старосту). *У суботу рано Марія з дружками, а я з дружбами, з Іваном та ще з одним хлопцем, обійшли і своїх, і вижинівських, запросили на весілля* (І. Муратов);

3) в обряді вінчання – особа, яка тримає вінець над головою молодого чи молодої і перебуває біля них під час весільного обряду [9, с. 202].

Дру́жка (пестливі – ***дру́женька, дру́жечка***) – дівчина (їх кілька), яка на запрошення молодої бере участь у весільному обряді; одна із дружок називається старшою; дружка зі свашкою збирають барвінок на вінок; дружки, або лише старша, супроводжують молоду при обряді запросин на весілля; дружка просить у старости благословення «пришити молодому на шапку квітку»; вона також веде торг із дружком щодо викупу молодої; забираючи молоду в дім молодого, дружкам нагадували: «Вона вже не ваша, вона – наша»; дружки відходили, співаючи: «Прощай, прощай, ми вже йдемо, уже твоє дівування із собою беремо»; молода відповідала: «Нате вам, дружочки, дівування моє, шапку й вінок і первий починок». *Завтра заплети кісоньку в дрібушки, та вже ж тоді не ходити в дружки!* (весільна пісня); *Ой брязнули на дворі цимбали, озвалися в сінях бояри, заспівали дружки у світлиці, забилося серце у вдовиці* (П. Куліш); *Єсть у мене служечка, старшая дружечка* (А. Метлинський); *Усі дружечки по лавах сіли, а Ганнуся на посаді* (пісня) [9, с. 202–203].

Укладачі «Етимологічного словника української мови» вважають, що номени *дру́жба, дру́жка, подру́жжя, дружи́на, подру́жній* тощо походять від ***друг***, що означає: «р. бр. *друг*, др. *другъ*, п. druh (з укр. чи бр.), [druch, druchna], ст. dryg «друг», drugi «другий, інший», ч. dryh, druhý, слц. druh, вл. druh «друг», druhak «інший», нл. ст. drug, drugi, полаб. draug «інший», болг. м. *друг* «інший», болг. *друга́р* «товариш», схв. *дру̏г*, *дру̀гāр* «тс.», дру̏гū «другий», слн. drúg «товариш», drúgi «інший, другий»; – псл. *drygъ «товариш, приятель»; – споріднене з лит. draũgas «супутник, товариш», draũg draugė̀ «разом, спільно», sudrùgti «приєднатися», лтс. dràugs «товариш, колега; другий член пари; інший», прус. draugi- «з-» (draugiwaldūnen (зн. в.) «співспадкоємець») тощо [7, с. 133–134].

Отже, можемо констатувати, що *дружба* і *дружка* у весільному процесі – це близькі товариші молодого й молодої, ті інші, другі, хто завжди поруч, ті, які завжди допоможуть.

Дружба під час усього весільного дійства передусім представляє інтереси молодого: запрошує гостей на весілля, є активним посередником між родами нареченого й нареченої, передає весільні дарунки – сорочку й вінок, попереджає молоду про приїзд молодого, торгується «на брамі» і платить за можливість ввійти в дім нареченої, за урочистим столом сидить поруч із молодим, під час здійснення офіційного оформлення шлюбу («розписки») є свідком, під час шлюбної церемонії в церкві тримає над ним вінець, розстеляє разом із дружкою весільний рушник, на який стає молода пара, зберігає обручки, знає всі весільні обряди і прикмети, стежить за дотриманням традицій та інше.

Схожі обов'язки покладаються на *дру́жку*, яка, відповідно, представляє інтереси молодої. Окрім того, дружки мають забезпечити усіх весільних гостей таким весільним атрибутом як букетики: дружбам і старостам – більшого розміру, звичайним гостям – меншого. Раніше такі букетики пришивали на шапки молодому та дружбам, тепер обряд трансформувався й букетики чіпляють на груди всім без винятку гостям, із врахуванням їхнього соціального статусу: одруженим – з правого боку, неодруженим – з лівого. Гості мають заплатити за букет (викупити його).

Щодо численних і відповідальних обов'язків дружби на весіллі існує така приказка: «*Ой дружба, дружба, гірка твоя служба*» [4, с. 72].

Сват – (пестливі – ***сваткó, сватóк, свáтонько, сватýньо***) –

1) = сватальник – у весільному обряді – староста на його початковій стадії – сватання; людина, яка за дорученням того, хто хоче одружитися (парубка), або його рідних висватує обрану парубком особу (дівчину). *Бодай сватальнику добре не було* (М. Номис); *Латин, дочка, стара Амата Щодень від Турна ждали свата* (І. Котляревський); *Не збирайся й у свати, як до вінця не вести* (приказка); *Сватові перша чарка і перша палка* (приказка); у сполученні: ***засилáти сватíв*** – посилати старостів для проведення сватальної обрядодії;

2) батько або родич одного з подружжя щодо батьків або родичів другого. *В нашого свата всім одна хата* (приказка); *Поки богат, то поти й сват* (М. Номис); *Сват – не сват аби добрий чоловік* (М. Номис); *Сват сватом, брат братом, а гроші не рідня* (приказка); фразеологізм: ***ні сват ні брат*** – зовсім чужа людина [9, с. 523–524].

Свáхи або свашкú – учасниці весільного дійства з боку нареченого. Залежно від локальної приналежності, ***свáшка*** – це або неодружена молода дівчина – родичка, або близька сусідка молодого, яка бере активну участь у поході за нареченою, або «…заміжня сестра нареченого, а, якщо такої нема, то інша найближча заміжня родичка, яка має виконати на весіллі відомі обов'язки, між іншим, відвести разом із дружком щойно одружених у комору, роздягнути наречену тощо. Зазвичай запрошують іще свашок – усіх одружених родичок нареченого. КС. 1883. II. 380. ХС. VII. 425. МУЕ. III. 93, 94, 141. *Кожній свашці по ковбасці*. Ном. № 3528. Зм. **Свáшенька, свáшечка, свáнька, свáненька, свáнечка, сванютка**. *Ви, буяре, сідайте на коні, а сванечки на саночки.* Мил. 152» [Грінченко, Т. 4. с. 104]. ***Свахою*** називають «Матір зятя чи невістки, а також родичка одного з подружжя щодо родичів іншого. Маркев. 109. *Пишна сваха, пишна, проти зятя не вийшла*. Мет. 191» [13, с. 104].

Світúлка – неодружена дівчина з боку нареченого. А. Гура зазначає, що цей весільний чин трапляється не по всій території України, а найчастіше на півночі. Світилкою могла бути дівчинка, найчастіше молодша сестра або найближча родичка молодого. Її атрибутом були свічки, прикрашені калиною, барвінком, червоними стрічками чи нитками. Іноді ця свічка кріпилась на руків'я меча. Світилка сиділа на почесному місці біля молодих, тримала запалені свічки під час вінчання й під час розрізання короваю [6, с. 214–215].

Оскільки основним обов'язком світилки у весільному ритуалі було тримати свічку і стежити, щоб вона не згасла, В. Борисенко зауважила: «обов'язки змушували її (світилку. – *О. Г.*) бути уважною за столом, що викликало кепкування й докори протилежної сторони – дружок молодої, які співали: «Наша світилка пишна», «Світилка – шпилька» тощо [2, с. 40]. Дружки зазвичай співали у весільній пісні: «*Десь ти, світилко, та й кавалєра маєш, що ти нашої пісеньки не співаєш*». На що та відповідала: «*Якби я, дружко, та й кавалєра мала, то я б вашої пісеньки не співала*» [5, с. 307].

Цілком імовірно, що саме через обов'язки світилки, яка була присутня під час кожного важливого весільного обряду, тримаючи засвічену свічку, в українців виникла приказка «Я свічки не тримав», що означає «Я не був свідком», «Я цього не бачив».

Весільний староста, староста, – (пестливе – ***стáростонько***) в обряді сватання як першому акті весільної обрядовості – поважний і красномовний чоловік, звичайно літнього віку, який виконує функції посла з боку родини парубка, який хоче одружитися з дівчиною, до її батьків з метою дістати згоду від них на одруження дочки; далі роль старости в самому обряді весілля виконував дядько з материнського боку як жрець хатнього вогнища, який благословляє виконання всіх обрядів та дотримання звичаїв; без його благословення жодна церемонія не може розпочатися й не робиться жодного кроку в ході весільного обряду. *Одної неділі сидимо ми собі, аж тут і старости на подвір'я* (Ю. Федькович); *Ей, коби я воли мала, воли до роботи, Мала ж би я старостоньки кожної суботи* (коломийка); у сполученні: ***засилáти старостíв*** – свататися [9, с. 578].

В сучасному традиційному весіллі *староста* – головний розпорядник обряду. Атрибутом, за яким можна впізнати весільного старосту, є або більший, ніж у інших гостей, *букет* (сучасна назва – *бутоньєрка*), який чіпляє йому дружка на сорочку або піджак з правого боку, або пов'язаний навскіс через плече вишитий рушник. Один із поважних обов'язків старости – нести обрядовий хліб, *коровай*, до церкви і з церкви до початку бенкету.

До пари старості зазвичай обирають *старостіну*, яка в реальному житті часто є дружиною старости. За народним звичаєм, у *старостú* запрошують подружню пару, яка прожила в любові і злагоді багато років, має дітей, повагу

у громаді й добре фінансове становище. Така пара мала би посприяти успіху молодої пари у сімейному житті.

Загалом, усіх весільних гостей у різних частинах України називали по-різному. Наприклад, тих гостей від молодого, які вирушали з ним у похід за молодою, називають *дружина*, *почет*, *причет, військо*, *войско*, *військо напасне, поїзд, мир* (у значенні – всі люди) тощо.

Висновки. Отже, найменування чинів весільної лексики традиційного й сучасного українського весілля є багатим дидактичним матеріалом під час вивчення української мови як іноземної в аспекті лінгвокраїнознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисенко В.К. Весільна обрядовість. Українці *: історико-етнографічна монографія у двох книгах*. Опішне : Українське Народознавство, 1999. Кн. 1. С. 433–454.
2. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1988. 192 с.
3. Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди на Україні. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ : Мистецтво, 1995. С. 219–323.
4. Галицько-руські народні приповідки : У 3 т. / зібрав, упор. і поясн. др. Іван Франко: 2е вид. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. Т. 2. 818 с.
5. Глушко М.С. Весілля у селі Дубрівці Баранівського району Житомирської області. *Вісник Львівського університету*. *Серія історична*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. Вип. 47. С. 268–343.
6. Гура А.В. Брак и свадьба в славянской народной культуре: Семантика и символика. Москва : Индрик, 2012. 936 с.
7. Етимологічний словник української мови : У 7 т. Т. 2: Д–Копці / укл.: Н. С. Родзевич та ін. Київ : Наукова думка, 1985. 572 с.
8. Етимологічний словник української мови : У 7 т. Т. 4: Н–П / уклад. : Р.В. Болдирєв та ін. ; ред. тому: В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. Київ : Наукова думка, 2003. 656 с.
9. Жайворонок В.В. Знаки української культури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
10. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наукова думка, 1974. 159 с.
11. Магрицька І.В. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). Луганськ : Знання, 2003. 172 с.
12. Руснак Ю.М., Руснак Н.М. Назви головних весільних персонажів у буковинському діалекті. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* 2014. № 3(3). С. 64–69.
13. Словарь української мови: В 4 т. Т. 4: Р – Я / упор. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ : Наукова думка, 1997. 616 с.
14. Хібеба Н.В. Весільна лексика в бойківському й середньополіському етнокультурних ареалах XXI століття. *Волинь–Житомирщина*. 2010. № 22(2). С. 363–371.
15. Чубинський П.П. Свадьба. *Мудрість віків* (Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн. Київ : Мистецтво, 1995. Кн. 2. С. 78–188.